

Apakomplexus a Nyugatban

SZILÁGYI JUDIT

Vázlatok Osvát Ernő és a nyugatosok viszonyához

A szerző irodalomtörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának tudományos főmunkatársa. — Az alábbi szöveg a 2007 decemberében rendezett „Kultusz, kultúra, erőszak” című konferencián elhangzott előadásának a szerkesztett változata.

¹Móricz Zsigmond:
Huszonöt év.
Nyugat, 1932. 1. sz.

²Lackó Miklós: *Szerep és mű.* Gondolat, Bp., 1976. 7.

³Kosztolányi Füst
Milánnak 1928. jún.

⁴Németh László:
Ember és szerep.
In: N. L.: *Homályból homályba.* Magvető, Bp., 1977, 357.

⁵Szép Ernő: *Osvát.*
In: *Osvát Ernő a kortársak között.* (Szerk. Kőszeg Ferenc és Márványi Judit.) Gondolat, Bp., 1985, 327.
[a továbbiakban: OEKK]

„A legtisztább ember”; „a gondolkodás moralistája”; „az irodalom eleven lelkiismerete”; „élet és művészet legszigorúbb kritikusa” — a magyar irodalom nagyjai mondták mindezt Osvát Ernőről, akinek személye, bár ellentétes érzéseket váltott ki, már életében szimbólummá nőtt: benne látták a Szerkesztőt. „Ő volt az — mondja Móricz —, aki valóban irodalomtörténeti korszakká építette a Nyugat két évtizedét. Sose volt s lesz nála becsebb, becsületesebb és éltetőbb szerkesztő.”¹

Kortársainak mindegyikére erősen hatott Osvát rendkívül igéző, szuggesztív egyénisége, s volt idő, amikor talányos alakja az irodalom szűkebb, belső közvéleményét jobban izgatta, mint maga az irodalom.² A jelenség összetettségét az adta, hogy egyszerre volt „félelmetesen okos és magaslelkű ember”,³ vagyis nem csupán óriási munkabíráásával, nyitott és érdeklődő figyelmével, érzékenységgel, lényegretapintó ítéleteivel volt jelen az irodalmi életben, de mély bölcsességével, szerény és áldozatkész szeretetével is.

Osvát Ernő kedvező véleménye két évtizeden át volt kizárólagos belépő a Nyugathoz; jelentősége mégsem (csak) szerkesztői hatalmából, hanem személyiségének rendkívüli erejéből fakadt. Írók, költők két generációjának volt szerető és zsarnoki apja.

*

Osvát Ernőről „már életében mítoszok keringtek”, alakja legendákba fonódott, sőt: személye körül eleven kultusz bontakozott ki. Németh László „egy kültelki írószoba falán ott találta képét a Krisztusé mellett”;⁴ Szép Ernő pedig maga állította, hogy „ahol tehetette, kezet csókolt Néki”.⁵ Működésének huszonöt éves jubileumán a Vígyszínházat megtöltő közönség ünnepelte, emlékkönyvébe 90 író, költő adott köszöntő írást.

A „szerkesztők szerkesztőjét” nemcsak szerették, tisztelték, de félték is a Nyugat alkotói; ítéletei nem csupán rendkívüli inspirációs erőt jelentettek, de sokak számára elnémitő, bénító következménnyel is jártak.

Szerkesztői módszertana szerint első lépésként a felfedezett, kiválasztott szerzőnek üzenetet küldött, majd kérte „összes műveiket”. Az első írásokat kritika nélkül, a leggyorsabban —

⁶Laczkó Géza: *Osvát Ernő koszorújához*. Nyugat, 1923. 11–12. sz.

⁷Ady Fenyő Miksának

⁸Osvát (kinek pedig nem csupán igen jó, de igen rossz írófavoritjai is voltak) állandóan kétharmadokat, sőt mi több, mosolyogva bevalom, bizony még szekundákat is osztogatott nekem.” (*Hatvany Lajos levelei*. Szépirodalmi, Bp., 1985, 439.)

⁹Nagy Lajos: *A lázadó ember*. Szépirodalmi, Bp., 1983, 327.

¹⁰Németh: i. m.

¹¹Lukács György: *Osvát Ernő Összes írásai*. In: OEKK, 510.

¹²Kuncz Aladár: *Osvát Ernő*. Erdélyi Helikon, 1929. 800–805.; In: K. A.: *Tanulmányok, kritikák*. Kriterion, Bukarest, 1973, 271–279.; 275.

¹³Például Nagy Lajos *Schwarzék* című novellája esetében *Este van-ra*. (Nagy Lajos: i. m. 323.)

¹⁴Illés Endre: *A só íze*. Magvető, Bp., 1976, 71–83.; 72.

¹⁵Kassák Lajos: *Osvát Ernő*. In: K. L.: *Csavar*

mintegy csalétekként — közölte, majd következett a hosszas varakoztatás, a hirtelen jött önbizalom letörése. Kassák regényét például (*Misilló királysága*) 1912-ben fogadta el, de csak 1916-ban közölte. Az eljárás miatt értetlenkedő szerzőket lehúti: „De ki mondta önnek, hogy előbbi írásai jók voltak?”⁶ A megtöretés részeként sok esetben, gyakran már befutott szerzők kéziratát is elutasította. Osvát Schöpflinnek, sőt Adyknak is többször adta vissza írását („Én már nem merek Szigorúságotoknak írni” — panasolja is egyik levelében a költőfejedelem⁷), de azt is megmerte tenni, többször is, hogy a folyóirat létét biztosító mecénást, Hatvany Lajost kosarazta ki.⁸ Nagy Lajos egyik novelláját pedig „olyan könnyedén adta vissza, ami becsületére válik egy kultúrszadistának”.⁹

Az elfogadott írások sorsa sem volt feltétlen egyszerű. Többnyire ekkor következett a sokak számára legfájdalmasabb eljárás, a beavatkozás (Gellért Oszkár szerint: a „beavatás”) művelete, a viviszekció-szerű közös átirás, átformálás. Módszere, az úgynevezett műterem-beszélgetés, egyszerre jelentette a szerkesztést és az együttalkotást. A szerzővel folytatott megbeszélés során mondatról mondatra haladva értékelték és javították a szöveget. „Jelzőből mellékmondat lett, büszke félmondatokból egy is ha maradt, eleje közepére, közepe végére, a vége előre került. Így dolgoztunk, izzadtunk, fogalmaztunk... — este hatig. Rongy voltam, amikor elbocsátott” — emlékezik Laczkó Géza. Az eljárást sokan mint „véres szellemi flörtöt”¹⁰ utálták, mások a „kongeniális segítőtárs”¹¹ produktív együttműködéseként értékelték. Abban azonban egyetértettek, hogy Osvát a „jólmegírtság” esztétamorálja nevében mindenkiből a legjobbat akarta *kierőszakolni*.¹² Néha csak a címet változtatta meg önkényesen,¹³ de az is előfordult, hogy az írásjelek, szavak, mondatok cseréjével elérte: a szerző „ne azt írja, amit igaznak hisz — írja az ellenkezőjét”.¹⁴ Megkövetelte, hogy az írók „szabad” gondolatai lehetőleg azonosak legyenek az övéivel,¹⁵ szerzői „az ő művének alakjai és hősei voltak, az ő akaratának voltak alávetve”.¹⁶ Megesett, hogy a versekkel jelentkező költőben inkább prózaírói tehetséget, a festőben kritikusi hajlamot vélt felfedezni és műfajváltásra bírta őket.¹⁷

Osvát beavatkozásainak végső célja nem a mű, hanem az alkotó formálása volt; „egy másik példány embert fejlesztett”.¹⁸ „Léleknyitogató”, „emberkutató” volt; az egyéniség maradéktalan érvényesülése, az individuum kibontakoztatása vonzotta, nagy egyéniségeket „tenyésztett”, nagy szigorral. Ahogy Molnár Ferenc mondta róla: „Nem a lapot, hanem az írókat szerkeszti.” Mindezt alkatuktól függően különbözőképpen élték meg a Nyugat munkatársai.

Többen vallanak arról, hogy volt időszak, amikor egyetlen ambíciójuk volt, hogy őt meghódítsák;¹⁹ s hogy nem is az olvasóközönségnek, hanem neki írtak.²⁰ Írók tucatjai próbálták meg-

gók, alkotók. Magvető, Bp., 1975, 288–298.; és OEKK, 475.

¹⁶Illyés Gyula: *Osvát*. In: OEKK, 521.

¹⁷Laczkó: i. m.

¹⁸Szép Ernő: i. m. 327.

¹⁹Balázs Béla: *Napló*. Magvető, Bp., 1982, 233. (Később Balázs Béla is eltávolodik Osváttól és a Nyugattól, a húszas évekre már mint öskövültre tekint rájuk.)

²⁰Erről vall például Illyés, Fenyő.

²¹Füst Milán Osvát Ernőnek 1917. máj. In: *Füst Milán összegyűjtött levelei*. Fekete Sas Kiadó, Bp., 2002.

²²Kassák: i. m. 230.

²³Hamvas Béla: *Osvát Ernő*. In: OEKK, 492.

²⁴Németh: i. m. 502.

²⁵Vö. Füst Milán: *Teljes Napló I–II*. Fekete Sas Kiadó, Bp., 1997.; *Füst Milán összegyűjtött levelei*.

²⁶Szabó Lőrinc Hatvány Lajosnak 1923. júl. 14. In: *Levelek Hatvány Lajoshoz*. Szépirodalmi, Bp., 1967.

²⁷OEKK, 573.

érteni szerkesztési elveit, megvalósítani Osvátnak a tökéletes írásműről alkotott ideáját. A kezdő Füst Milán is a legmesszemenőbbekig alkalmazta útmutatásait, de „miközben próbálok utasításaid szerint javítani, érzem, hogy lehetetlent próbálok, mert még ezek az odavetett kritikai megjegyzéseid is nagyobb igényűek, mint amit legjobb tehetségem produkálhat”.²¹ Egész paradox módon a Nyugat több szerzője számára nem az alkotói szuverenitás, hanem az Osváttal való együttműködés ígért egyfajta önazonosságot. Még az egyébként saját útját járó Kassák is erre vágyott: „Gondoltam, ha együtt dolgozhatnék Osváttal, sokkal könnyebben rendbejöhetnék önmagammal.”²² Móricz egyenesen azt állította, hogy a szerkesztő ösztönző erejének köszönhetette, hogy húsz év alatt ötven munkát írt. És azt is — tehetjük hozzá —, hogy néhányat meg elpusztított: Osvát kedvezőtlen véleménye után például egy regényét tűzbe vetette. Nem csupán a szerkesztő negatív ítélete, de az egész Osvát-jelenség lett sokak számára az alkotásban gátló, valóságos megnyomorító tényező. Hamvas Béla szerint „Osváttól mindenki félt”,²³ Németh László pedig Füst Milánra utalva mondta: „Voltak költők, akik idegrovoshoz fordultak Osvát-komplexusaikkal.”²⁴

Valóban, a Nyugat szerzői közül Füst szenvedte meg legmélyebben „halálos barát”-jának ellentmondásos hatását, orvosi kezelésre szoruló súlyos depressziójának egyik kiváltó oka kétségtelenül Osvát sorozatos negatív véleménye lett. A költő 1908-ban ismerte meg Osvátot, aki aztán életre szóló „feladat” lett számára. Kapcsolatuk első időszakát a szoros barátság, sőt Füst részéről a teljes elfogadás, mi több: függés jellemezte, hiszen „talán még nem volt ember, aki úgy értett volna íráshoz”. (Osvát képességeit totalizálja, csipkelődve még azt is megjegyzi: „vajon mit csináltak azok a francia írók, vagy a régiek? — akik nem ismerték Osvátot?”) A szerkesztő alakja egyre inkább dominánssá válik számára, némiképp elvesztett apját helyettesíti. „Három ember szeme van rajtam, mint cselekedeteim örök bírójáé — az ő szavuk, ösztönük él tovább bennem, az ő hangjukon beszélék: anyám, O[svát] és E[rzsi]” — jegyzi naplójába. A húszas évektől egyre nyomasztóbbá válik számára Osvát: mindig neki akar megfelelni, véleményét abszolútnak fogadja el. („A regényt abahagytam. O. látott néhány részletet s csúnyán elbánt vele.”) Füst számára Osvát lett a legfőbb mérce, s ekképpen szükség-szerűen bénító erő. „Azt akarom, hogy munkám a legszigorúbb ítélet mértékének megfeleljen, — de viszont beteggé tesz, megőröl, hogy folyton az ő arcát látom magam előtt s az ő ízlése szerint próbálok mérlegelni, amit csinálok. — Borzasztó ez, lehetetlen, — egyetlen embernek dolgozni! (...) én a növendékének fogom érezni magam hetven éves koromban is, — de az idegzetem nem bírja már.” A húszas évek második felében Füst Milánon elhatalmasodó depresszióban szerepet játszhatott

²⁸A Nyugat irodalmi sokszínűségét az osvátí minőségeiv kizárólagos érvényesítésének köszönhető, ami együtt járt azzal, hogy többeket irodalmon kívüli, jellemzően társadalmi-politikai nézeteik okán elutasított. Ez nemcsak a jobboldali konzervatív írókra, de az Osvát ítélete szerint túlságosan radikális baloldaliakra is vonatkozott.

Így került szembe például Nagy Lajossal (a társadalom arcába köpköd) és Lukács Györggyel („zavarosfejű dilettáns”). Megjegyzendő, hogy Ady forradalmi, politikai versei sem a Nyugatban, hanem más orgánumban jelentek meg.

²⁹Kosztolányi Dezső: Osvát. In: OEKK, 537.

³⁰Elek Artúr szemében Osvát az új magyar irodalom olyan nevelőmestere, aki „a tehetséget igyekezett napvilághoz és levegőhöz juttatni, kinyílásra és ragyogásra bírni”. Kosáryné Réz Lola egyenesen Gül Babához hasonlítja, aki nem törődött a külső világgal, csak a rózsáit „őjtogatta”. „A magyar lélek új rügyeinek bontogatója” — mondta róla Móricz.

³¹Kassák: i. m. 288.

Osvátnak a hét éven át írt *Catullusról* alkotott negatív véleménye is. Füst kétségbeesett elszakadási törekvéseit bőséggel dokumentálja *Naplójában*: „Teljesen független akarok lenni tőle (...) Elég gyámkodásából!” Ebben az időszakban a legerősebb az Osvátra vetített apa-komplexusa: „Elég ebből a zsarnok apából!”; máshol: „Távolodni akarok ettől az apától, mert elég volt erőszakos hatóságából!” Végül 1928-ban fél éves ideggyógyászati kezelésre szorul. Osvát halálát Füst hosszú ideig nem csak értelmezni nem tudja, de mintha felfogni is képtelen lenne: „Állandóan Osváttal álmodom most, minden éjjel... Hogy nem sikerült az öngyilkosság, — hogy súlyosan beteg... hogy él!” *Naplójában* évekkel később is folytatja beszélgetéseiket („Osvátnak feleletképp arra, hogy...”), s műveiben is feldolgozza Osvát alakját; megpróbálja kiírni magából; történeté tenni. (Lásd például *A feleségem története* végén vagy *A Hábi-Szádiban* Baba-Alhabbal alakjában.) Évtizedek múltán, 1951-ben (majd 1954-ben is) levélben kérdezi Gyulai Mártát: mit mondott róla Osvát? 1957-es, *A Nyugat születése* című tanulmányában látja be — immár véglegesen —, hogy nem képes „elkészülni vele”, egykori mestere érényeit és gyengeségeit nem tudja értelmezni, inkább „tovább rágódom rajtuk, amíg még itt vagyok”.²⁵

Természetesen Osvát Ernő személye és véleménye nem mindenki számára volt abszolút mérce. Voltak, akik inkább lemondtak a publikálásról, mintsem változtassanak szövegükön, de a Nyugatban megjelent szerzők között is bőven akadt Osvátnak ellenfele. Évtizedeken át kölcsönös tisztelet, de hűvösen udvarias kapcsolat fűzte egyik legelső és legfontosabb felfedezettjéhez, Babitshoz, akivel aztán egyre több kérdésben radikálisan eltérő álláspontra helyezkedtek. A későbbi Nyugat-nemzedékek tagjai már nyíltan lázadtak Osvát hatalma és módszerei ellen. Szabó Lőrinc kijelentette: „Nem engedek terroristaságának!”,²⁶ Szomor pedig mindvégig „engesztelhetetlen ellenség”²⁷-ének tekintette.²⁸

Pedig a szerkesztő önkényes és sokszor érthetetlen ítéleteivel, kiszámíthatatlan szigorával, megkínzó erőszakosságával szemben Osvát, a magánember másnyilván is volt. Kosztolányi szerint „fölfedezettjeiért semmiféle áldozatot nem sokallt, veszekedett és verekedett értük, megvetve idejét és érdekeit is”.²⁹ Gellért Oszkár segítségkérő üzenete után késő este fáradtan, betegen indul barátjához. Füst anyjának halálakor Osvát mellette állt; „a legmélyebb dolgokat mondta”, ő oldotta a költő lelkiismeret-furdalással nehezített bánatát. De szeretete, szelíd áldozatkészsége nemcsak közelebbi köreire terjedt ki. Márai írta meg, hogy télen, vékony felöltőjében, rossz cipőjében fél órát várt rá, zokszó nélkül, egy villamosmegállóban. A fehérterror idején Kassák az ő segítségével szökött Bécsbe, egyetlen éjszaka lázasan, betegen háromezeröttszáz koronát gyűjtött össze számára: ennyibe került a bécsi hajójegy. És máskor is, bár neki magának is állandó

³²Krúdy Gyula: *Osvát Ernőhöz*. In: OEKK, 310. „Méltán emlegetik nevével kapcsolatban Kazinczy nevét. Kazinczy óta nem volt hozzámérhető szervező tekintély és hatalom irodalmunkban.”

(Illyés: i. m. 524.); „a hasonló szerepet betöltő Kazinczy” (Kuncz Aladár: *Osvát Ernő*. Nyugat, 1923. 11–12. sz.); „Kazinczy és Osvát nagyon boldogtalanul szemléli ezt, mert bennük az a szent meggyőződés és hit él és ég, hogy az irodalomnak magasabb szférákba, a világok, a kozmosz harmóniájába kell emelni a lelki műhelyen át az élet nyers valóságát.” (Móricz: i. m.); „Kazinczyhoz mérték sokan s ezeknek igazuk is volt.” (Kosztolányi: i. m.)

³³Babits Mihály: *Emlékezés*. Nyugat, 1923. 11–12. sz. Vö. „Te is velünk léssz, hű vezéri fáklya.” (Tóth Árpád: *Levél Osvát Ernőhöz*.) „Osvát vezéri szemüvegével... nagy szemüvegében tündökölve...” (Kosztolányi naplójegyzete)

³⁴Komlós Aladár: *Osvát*. In: OEKK, 466.

³⁵Karinthy Frigyes: *Osvát Ernő*. In: OEKK, 470.; Illyés: i. m. 525.;

pénzügyi gondjai voltak, mindig hajlandó volt segíteni a még szegényebbekben.

✱

A Nyugat szerzőit — mint láttuk — meglehetősen ambivalens viszony fűzte Osvát Ernőhöz. Ezt az ellentmondásokkal terhelt kapcsolatot kívánjuk mélyebben feltárni, mégpedig úgy, hogy megvizsgáljuk a nyugatosoknak Osvátról tett kijelentéseit, ezen szövegek szóhasználatát, a szerkesztőre vonatkoztatott metaforikus beszédmód jellemzőit.

Az új irodalom megteremtőjének, az írók nevelőjének, új tehetségek felfedezőjének munkáját okkal hasonlították a jó kertészhöz. Működésének negyedszázados jubileumán minduntalan felbukkan a palántáit ápoló, óvó, nemesítő kertész motívuma.³⁰ „Osvát nem varázsló volt, hanem kertész, aki nem teremtette, hanem gondozta a keze ügyébe került tehetségeket” — mondta Kassák.³¹

Osvátnak a magyar irodalomban betöltött szerepét sokan, sokszor hasonlították a 20. századra eleve kultikussá váló Kazinczyéhoz. „Egykor éppen úgy határkövet raknak az ő kezdetéhez, mint akár a Kazinczyéhoz” — állította Krúdy.³²

Az irodalom vezetője, a vezér figurája is gyakran felbukkan a szerkesztővel kapcsolatban. Ünnepi beszédét Babits ezzel a képpel kezdi: „Úgy vonulunk el itt, a Nyugat írói, Osvát Ernő előtt, mint a Vezér előtt a katonák, akiket ő állított hajdan csatasorba.”³³ Felsőbbrendű hatalma folytán nevezték királynak, uralkodónak is. „Fejedelem volt, jéghideg és szenvedélyes, haragos és zsarnoki.”³⁴

Osvát igazi erejét mégis a — még ellenfelei által is elismert — morális tartása, „makulátlan erkölcsi tisztasága” adta. Illyés még csak azt állította, hogy „nem példánk volt ő nekünk, hanem megtestesült lelkiismeretünk”, de Németh Andor már inkább inkvizítornak mutatja, aki ítélőszéke elé rendeli a fiatal írókat.³⁵

A nemek tradicionális hierarchiája szerint a domináns pozíciót a férfi foglalja el. Így már talán nem is olyan meglepő, hogy az Osvátról szóló szövegek némelyikében a szerkesztő mint férfi, s hozzá képest a szerző mint nő azonosítódik. Kassák Osváttal sérti, és úgy érzi magát, „mint a fiatal menyasszony, aki vőlegényével most indul el a boldogító ceremóniák felé”.³⁶ Németh László szerint pedig: „Minden művészen van valami asszonyos; nem a testi, a lelki habitusára gondolok. (...) Osvát nagy művésze volt annak, hogy az íróból kicsalja ezt a kicsit zagyva, női természetet.”³⁷ Ezért is viselkedhet úgy Gellért Oszkár Osvát halála után, mint annak „irodalmi özvegye”.

Osvátot azonban leggyakrabban apa-figuraként láttattják az írók. Kosztolányi úgy emlékezik, hogy első találkozásukkor mint „fiút az apa”, úgy kérdezgette őt Osvát. Móriczot, amikor az a

Németh Andor: *Osvát Ernő és a Nyugat*.
In: OEKK, 321.

³⁶Kassák: i. m. 227.

³⁷Németh: i. m. 357.

³⁸Karinthy: i. m.

³⁹Gellért Oszkár: *„Pillangók és legyek”*.
In: OEKK, 355.

⁴⁰Illyés Gyula *Hol van az aggastyán* című verse

⁴¹Illyés: i. m. 523.

⁴²Komlós: i. m. 466.;
Pap Károly: *Osvát és Mikes*. In: OEKK, 333.
és Németh: i. m. 501.

⁴³Tersánszky Józsi Jenő: *Osvát Ernő, a szerkesztők szerkesztője*.
In: OEKK, 160.

⁴⁴Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető, Bp., 1957, 222.; Gaál Gábor: *Osvát Ernő*. In: OEKK, 483. és Bohuniczky Szefi: *Otthonok és vendégek*. Szépirodalmi, Bp., 1989, 416.
A *Nyugat* „egy kopott redingójú papnak, régi rabbik unokájának, egy szigorú, becsületes pápaszernnek igen nagy mértékben munkája és érdeme. Egy rendkívüli lénynek, aki mint a természet erői, titokban munkál s zajtalan.”

Hét krajcárral jelentkezik nála, „egy apa gyöngédségével fogadta”. Karinthy „tékozló fiúnak” érzi magát előtte, zavaros álmában pedig saját apjaként ismeri fel a szerkesztőt.³⁸ Gellért Oszkár „fiúi szeretettel és hálával” gondol Osvátra.³⁹ Füst Milán számára korán meghalt apját helyettesíti; lázadásakor is „ettől az apától akar távolodni”.

Tóth Árpád a *Levél Osvát Ernőhöz* című versét így kezdi: „Szerkesztőm, édesapám a betűben!” Illyés is versben vall róla: „Egy bús nézéstől a fiává lettem.”⁴⁰ Osvát halála után Pap Károly szintén úgy érzi, mintha az apját temette volna el. Búcsúztató versében (*Emlékezetek rá!*) Kassák is a túlélők árvaságát említi.

Ám nem egyszerűen csak apa volt, hanem generációk őse; maga az ősatya: „azok az írók is, akik apáink lehettek volna, úgy álltak előtte, mintha fiai lennének.”⁴¹

Az Osvát-jelenség megragadására alkalmazott másik gyakori metafora a papé. A „betű papja” volt, akinek nem írni, „csak áldozni szabad minden írást”, s a kávéházi sarok, ahol fogadta a szerzőket „rögtönzött gyóntatószék” lett.⁴² Tersánszky barátja állította, hogy egy pap vette át tőle a kéziratot.⁴³ A „fekete ruhás, szemüveges, paposképű ember” „papos lejtésű” beszédében „szerzetesi egyszerűségében” volt valami mindenki számára megragadó.⁴⁴

Osvát morális tartása, hajlíthatatlan hite „az első komor és rajongó hívőket idézte”, sőt: „hasonlított a szentekhez, ahogyan meggyőződéseikhez teljes jóhiszeműséggel és önzetlenséggel ragaszkodott mindenén át”.⁴⁵ Osvátnak a magyar irodalom megújítása iránti elkötelezettségét Ady is szakrális dimenziókba helyezi: „ő már szinte-szinte Keresztelő Jánosa a mi ügyünknek”.⁴⁶ Tersánszky előtt pedig egy szentély, az irodalom szentélyének kapuját nyitotta meg.⁴⁷

Az irodalomnak mint templomnak, az alkotónak mint templomépítőnek gyakori, kultikus értelmezése megjelenik Osvát kapcsán is. Utolsó éveiben — írta róla Kuncz Aladár — „a hajléktalanokká váltak reménytelen kétségbeesésével járt-kelt, nem tudta megérteni, miért kellett a templomnak, amelyet ő annyi vallásos áhítattal épített, romba dőlnie”.⁴⁸

Osvát lényének természetfeletti vonásait többen kiemelik: „valami démoni volt benne”, olyan volt, mint aki „nem földi életet élt”.⁴⁹ Közvetítő, aki maga mutatja be Dante (a pokolban is külön fénykörben élő) elíziumi költőinek, az elolvasásra érdemes verseket, novellákat.⁵⁰

Az emberfelettség elragadtatott csodálatában Osvát isteni vonásokat nyer. Olyan, mint „egy ismeretlen Wagner-zenedráma tűnődő istenalakja” — írja róla Illés Endre. Máshol pedig: olyan isten volt ő, „aki alól a báránnyal mindig hiányzott”.⁵¹ Halála megvilágító, „egy fellobbanó tűzbokor”, melynek fényében ki-ki megláthatja saját eddigi életét.⁵² Végül pedig: Osvát Ernő maga

„puritán szerzetesi
formákat öltött.”

(Nagy Endre: *Conférence*. In: OEKK, 316.)

„Külseje olyan volt,

mint egy szerzetesé
(híres, kiváló rabbiktól
származott) s belül a
szó legmagasabb értele-
mében fejedelmi lélek

volt: parancsoló,
fölkényes, tiszta.”

(Kömlós: i. m. 467.)

„OE-ben, jelleme és
hivatása szerint, volt
valami a papból és
a katonából.” (Karinyth:

i. m. 469.) „Tartásában
volt valami szakrális”
(Basch Lóránt: *Két líte-
rátor*. In: OEKK, 373.)

⁴⁵Tersánszky: i. m. 160.

⁴⁶Ady Hatvany Lajosnak
1911 februárjában.
(In: OEKK, 167.)

⁴⁷Tersánszky: i. m. 160.

⁴⁸Kuncz: i. m. 278.

⁴⁹Gaál: i. m. 483.; Illyés:
i. m. 524. „démoni villo-
gású volt a szeme.”
(Kömlós: i. m. 466.)

⁵⁰Németh: i. m. 358.

⁵¹Illés Endre: *Kréta-
rajzok*. Magvető, Bp.,
1970, 172. és Illés
Endre: *Az alkímista*.
In: OEKK, 343.

⁵²Kassák: i. m. 475.

a (magyar irodalmi) teremtő, „neki kellett egy kialakulatlan iro-
dalmi élet káoszából a Nyugat kozmoszát kifaragnia”.⁵³

✱

Az Osvátra vonatkoztatott, leggyakrabban alkalmazott metaforák közös jellemzője, hogy alakját irányító, mértékadó, domináns, néha félelmetes, de mindenképpen erőt sugárzó elemekkel (férfi, vezér, apa, pap, szent, isten) kapcsolják össze. Ezek alapján aligha kételkedhetünk Illyés Gyula azon megállapításában, mely szerint a 20. század elején „seregestül éltek Pesten fiatal írók, akiknek valószínűségű Osvát-komplexusok voltak”.⁵⁴

Azt a jelenséget, mely a Nyugat több szerzőjének az elfogadás, alárendelődés és az elutasítás, lázadás Osvátra vetített tünetegyüttese, a pszichoanalízis apakomplexusként írja le. Jung szerint „[a]z apa is hatalmas archetípus, amely ott él a gyermek lelkében. Az apa is elsősorban az atyát jelenti, egy mindent átfogó istenképet és dinamikus elvet.”⁵⁵ Az atyaarchetípus a patriarchátusban „törvényadó istenné” lehet, s a lelkiismeretben föltötes énként meggyökerezhet. Az apakomplexusban megnyilvánuló különleges erő az atyaarchetípusal fennálló tudattalan identitásból származik. „Az apakomplexus sorsmeghatározó ereje tehát az archetípusból ered, s ez az alapja annak, hogy az atya helyére többnyire egy isteni vagy démonikus alak kerül. Az archetípus az apából kiinduló hatásokat rendkívül felfokozza.”⁵⁶

Az az archetípus, melyre Osvát alakja (és a nyugatosokkal működtetett viszonya) visszavezethető, a gyermekeit felfaló Szaturnusz figurájában ragadható meg. „Szaturnusz nem ütötte agyon a gyermekeit, nem tépte darabokra, és megölésüket sem bízta másra. Ehelyett elevenen megette őket. Teste visszavette magába azt, amit egyszeri kibocsátott, s ezzel bezárult a kör. Előbb kiherélte az apját [Uranuszt], majd megette annak unokáit, önnön gyermekeit, s ezzel saját örökkévalóságának előfeltételét teremtette meg — az idő bezárulását. Az időt, amely mindent felfalva utoléri saját magát, s azáltal válik időtlenné (szabadul meg önmagától), hogy saját magát kezdi enni. (...) Nem az éhség, a vérszomj, a harag vagy a szeretet hiánya vezérli, hanem az örökkévalóság ígézi meg: a halhatatlanság. Ez pedig nemcsak örökkévalóságot jelent, hanem mindenhatóságot is. (...) Teljhatalmát így senki és semmi nem fenyegetheti” — írja Földényi László Goya Szaturnuszát elemezve.⁵⁷ Osvátnak éppen erre, az írókat, költőket átforgató, kiforgató, elhallgattató (végső soron gyilkos) attitűdjére utal Füst Milán: „ha eszembe jut undorodom. (...) Tiltakoznak az idegeim ellene: az erőszakossága, dúrvasága, ember-nyelési tendenciája ellen.”⁵⁸ Osvát — mint fentebb láttuk — nem(csak) lapot szerkesztett, hanem olyan személyiségek megkonstruálásában volt érdekelt, akik az ő elképzelé-

⁵³Komlós: i. m. 518.

⁵⁴Illyés: i. m.;

Zelk Zoltán ennél is tovább ment, szerinte az akkori Magyarországon minden írónak Nyugat-komplexusa volt.

⁵⁵Carl Gustav Jung: *Föld és lélek*. Kossuth, Bp., 1995.

⁵⁶Carl Gustav Jung: *Az apa jelentősége az egyén sorsában*. Itt emlíkeztetünk az Osvátról korábban mondtakra, s utalunk „szemének démoni villogására” is. (Komlós: i. m. 466.)

⁵⁷Földényi F. László: *A lélek szakadéka*. Goya Szaturnusza. In: F. F. L.: *A festészet éjszakai oldala*, 259–260.

⁵⁸Füst Milán Füst Milánénak 1928. május 15. In: *Füst Milán összegyűjtött levelei*.

⁵⁹Hamvas: i. m. 492.

⁶⁰Hamvas: i. m. 489.

⁶¹Bohunczky: i. m. 416.

⁶²Sigmund Freud: *Dosztojevszkij és az apagyilkosság*. In: S. F.: *Művészet írások IX*. 291.

⁶³Németh: i. m. 342.

seit (némiképp őt magát) váltják valóra: „ő akart lenni az előadandó mű”.⁵⁹ Teljhatalmát — egyfajta szaturnuszi mintára — úgy szerzi meg, hogy mindenkit a maga képére formál, és „nem engedte megcsinálni azt, amit ő nem tudott megcsinálni”.⁶⁰ Osvát így érte el az időből kilépő halhatatlanságot: Kronoszként (Szaturnusz görög megfelelője) megvalósította „egyik legsajátosabb vonását, hogy az időben időtlen maradt”.⁶¹

Apa és fiai (Osvát és szerzői) küzdelmében a pszichoanalitikus narráció szimmetrikus: nemcsak az apa léphet fel pusztító szándékkal teremtményei ellen, de a fiúkban is megvan a gyilkos lázadás ösztöne.

„Az apagyilkosság, az emberiség és az egyén fő- és ősi bűne. Mindenesetre a bűntudat fő forrása. (...) A fiúnak az apához való viszonya, ambivalens. A gyűlöleten kívül, ami az apát, mint riválist akarja megsemmisíteni, szokásosan a gyöngédség is jelen van az apa irányába. Mindkét magatartás az apával való azonosulásban egyesül, az apa helyében szeretnénk lenni, mert csodáljuk őt, olyaná szeretnénk válni, mint ő, és mert meg akarjuk semmisíteni. Az egész fejlődés hatalmas akadályba ütközik. Egy bizonyos pillanatban a gyermek rádöbben arra, hogy próbálkozását, mellyel az apát, mint riválist akarja megsemmisíteni, az apa kasztrálással büntetné.”⁶² Németh László szó szerint erről beszél: „ismertem már az ő kasztráló kését. (...) Ahogy néztem azokat a fiatal írókat, akik az öregedő Osvát kezébe estek: majd mindegyiken fölfedeztem ugyanannak a nyomorító mütétnek a nyomát.”⁶³ Hasonló (írói) kasztrációs félelmei voltak Kosztolányinak is Osváttal szemben: „Csodálatos fő ez, de valahogy meddővé teszi az embert, megvetteti velünk ifjúságunk duhajságait, a szavakkal való felelőtlen és boldog dobálózást.”⁶⁴

Az apagyilkosság vágya és véghezvitele Osvát és a Nyugat írói viszonylatában nem jelenthette egyszerűen a szerkesztő eltávolítását — bizonyosság volt rá a Hatvany-affér is. Osvát és a Nyugat egymást kölcsönösen feltételező egység. Így a kvázi-apagyilkosság leginkább új irodalmi lap(ok) alapításának tervében és megindításában manifesztálódhatott.

A szembefordulásnak, lázadásnak és leválásnak ezzel a radikális gesztusával egész korán, már 1910-ben fenyegetőzik (ki más?) Ady: „Osvátnak üzenem, hogy huszonnégy óra alatt tudok egy új revut csinálni (...) Nehogy ő azt higgye, hogy kuncognom és kuncorognom kell az ő előkelő személye és lapja előtt.”⁶⁵ Osváttal való összecsapásuk után 1912-ben Hatvany a Nyugaton belül megindítja a Disputa rovatot, de önálló folyóiratát, az (egy évet élt) Esztendőt, melybe a legtöbb nyugatos is dolgozik majd, csak 1918 januárjában kezdi. Az egymás iránti tisztelet mellett az összeegyeztethetetlen különbségeket is felismerő Kassák 1915-től saját útját járja: A Tett nyitja orgánumainak sorát. Az egyre mélyülő ellentétek elől Babits is menekülne: 1923 novemberében Magyar Gondolat

⁶⁴Kosztolányi Füst Milánnak 1928. júl.

⁶⁵Ady Fenyő Miksának (1910. márc. 12.) (In: OEKK, 148.)

⁶⁶Lásd erről Babitsné 1923. november 19-én kelt Szilasiéknak címzett levelét. (In: *Babits–Szilasi levelezés*. PIM, Bp., 1979, 76.)

⁶⁷Szabó Lőrinc Hatvany Lajosnak 1923. júl. 14. (In: *Levelek Hatvany Lajoshoz*.)

⁶⁸Lásd erről Szilasiék Babitsnének írott 1929. szeptember 6-án kelt levelét. (In: *Babits–Szilasi levelezés*, i. m. 128.) és Fráter Zoltán: *Osvát Ernő élete és halála*. Magvető, Bp., 1987, 223–224.

⁶⁹Németh: i. m. 365.

⁷⁰Sigmund Freud: *Mózes*. Európa, Bp., 1987, 206.

⁷¹Ignotus Hatvany Lajosnak 1908. máj. 28. (In: OEKK, 122.)

⁷²A Tanú (1932–37; Németh László), a Válasz (1934–38; Sárközi György), a Szép Szó (1936–39; József Attila) és a Kelet Népe (Móriczsal 1939–42) már mind jóval Osvát halála után indultak.

⁷³Kassák: i. m. 476.

címmel saját kritikai folyóiratot tervez, de engedélyt nem kap rá.⁶⁶ Nagy Lajos viszont 1928 tavaszától másfél évig szerkeszti az Együtt című baloldali, avantgarde lapot. A fiatal nemzedék tagjai közül Szabó Lőrinc is szembefordul Osváttal: „A Nyugattal (Osváttal) nagyon rosszban vagyok a jubileuma óta, (...) s már majdnem szakítottunk. Új lap kellene, mindenki mondja, tudja s érzi ezt, komoly, modern, antidekadens fiatal lap, de nincs elég pénz.”⁶⁷ A hosszas elégedetlenkedés — és apósának támogatása — eredményeként 1927 elején megindíthatja a Pandorát, mely végül mindössze hat számot élt meg. A Nyugat végképp megbomlott belső békéjét, az elmégesedett helyzetet jól mutatja, hogy 1929-ben már nemcsak Babits és barátai terveznek új lapot, de Osváték is (Kosztolányi, Karinthy, Nagy Endre, Szép Ernő, Gellért Oszkár és talán József Attila lennének a társak). A címek is megvannak: előbbié Viharagyú, utóbbié Bizalmas.⁶⁸ Németh László emlékezik arra az 1929. októberi estére, amikor „hármásban dohogtunk Osvát ellen, Babits, Sárközi György és én. A panaszok fölújultak, s egy új folyóirat terve is felvetődött. Úgy mentünk szét, mint akiket a közös harag megkönnyített. Másnap reggel kinyitom az újságot: Osvát Ernő a lánya holtteste fölött öngyilkos lett. Amikor mi szidtuk, talán a lánya fuldoklását nézte, vagy a redőnyt eresztette le, hogy ne lássák, amíg szívébe ereszti a golyót. Nagy ember volt, mégiscsak nagy ember volt. A halálával is megszegyenített. Szégyenkezésemmel gyászoltam; ez volt a leghozzáillőbb gyász.”⁶⁹ A pszichoanalitikus magyarázat szerint ez tipikus reakció: „ha a gyilkos apagyűlöletnek nem nyílik tér közvetlen megnyilatkozásra, csak egy hatalmas reakció jelentkezik vele szemben: az ellenséges érzés miatti büntudat; a rossz lelkiismeret, hogy az ember vétkezett az isten ellen, és szakadatlanul vétkezik ellene.”⁷⁰

„Ő az egyetlen, aki Magyarországon olyasféle lapot tud együtt tartani, mint a Nyugat” — mondta Osvátról Ignotus az induláskor, még 1908 tavaszán.⁷¹ És később is, bár ereje gyengült, de nem annyira, hogy a Nyugatról leválva, mintegy Osvát ellenében, őt meghaladva, új, jelentős irodalmi folyóiratot létrehozni bárkinek is sikerült volna.⁷² „Gárdájából egyetlen figura sem nőtt föléje vagy eléje”⁷³ — irányító pozícióját elvenni tőle nem lehetett. Maga lépett ki a vezér, az apa, a pap konkrét szerepéből — hogy ezáltal végérvényesen elfoglalja azt.

✱

Osvát Ernő a magyar irodalom legendás hőse volt. De a legenda mindig túlmutat önmagán, mert a legendás egyéniség tulajdonságai egy korszak sajátosságairól is beszélnek, a legnagyobbak pedig egy korszak sajátosságain is túlmutatva valami még általánosabb felé irányítják a figyelmet. Az Osvát-jelenség ilyen: nagy minták megidézésére, ismétlésére és konstruálására alkalmas.